

SOSYAL BİLİM PARADİGMALARI BAĞLAMINDA MAX WEBER'İN METODOLOJİSİ

Zeynep TÜRKKAN ¹

Özet

Max Weber'in metodolojisi, sosyal bilim çevrelerinde çok defa tartışılmış, bazı sosyologlar bu metodolojinin yorumlayıcı paradigmaya yakınlığını gündeme getirirken, bazıları da onun pozitivist paradigma ile olan ilişkisini öne çıkarmıştır. Onun metodolojisi, her iki paradigma ile ilişkilendirilebilmesinin yanı sıra, bilim dünyasına yapılmış orijinal bir katkı olarak kabul edilir. Bu çalışmada, Weber'in metodolojisi, sosyal bilimlerdeki iki ana paradigma olan pozitivist ve yorumlayıcı paradigma bağlamında ele alınacaktır. Böylece hem Weber'in metodolojisinin sosyal bilim paradigmalarıyla olan ilişkisi hem de onun metodolojisinin genel özellikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Max Weber, Paradigma, Pozitivist Paradigma, Yorumlayıcı Paradigma.

Abstract

Max Weber's Methodology in the Context of the Social Science Paradigms

The methodology understanding of Max Weber has often been discussed by social scientists since its' appearance. While some of the scholars mention about its connection with interpretative approaches, some others however, prefer to put it forward with positivist paradigm. Alongside the fact that his methodology can be related with both approaches, his methodology is accepted as an original contribution to science world. In this study, Weber's methodology is analyzed in relation both with positivist and interpretative paradigms. As a result, not only the general features of his methodology but also it's relation with paradigms of social sciences are presented.

Key words: Max Weber, Paradigm, Positivist and Interpretative Paradigms.

---

¹Arş. Gör. SDÜ İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, zeynepturkkan@sdu.edu.tr.

1. Giriş

Günümüzde sosyal bilimlerde iki ana paradigmadan söz edilmektedir: Pozitivist düşüncede temellenen “açıklayıcı” paradigma ile Alman idealist geleneğinde temellenen “anlayıcı/yorumlayıcı” paradigma. Modern bilim, başlangıcından itibaren uzunca bir süre pozitivist paradigmanın hâkimiyeti altında kalmıştır (Kuş, 2007b: 20). Dolayısıyla pozitivist paradigma, doğa bilimleriyle sınırlı kalmayıp, sosyal bilimleri de etkisi altına almıştır. Örneğin sosyoloji, pozitivist felsefeden doğmuş bir bilim dalıdır. Sosyolojinin isim mucidi Auguste Comte’un pozitivist bir filozof anlayışıyla hareket ettiği ve sosyolojiyi pozitif bir bilim olarak kurmaya teşebbüs ettiği bilinmektedir (Freyer,1968: 33-35). Comte’dan devraldığı mirası geliştiren Durkheim, pozitivist sosyolojinin konusunu, ontosunu (ontoloji), bilinen nesne ile bilen özne arasındaki ilişkiyi ve sosyolojinin bilim olarak neliğini (epistemoloji) ve bu ontodan bilginin nasıl istihraç edileceğini (metodoloji) tanımlamıştır (Akpolat, 2007: 53). Bu iki kurucu sosyolog, sonraki yüzyıllarda da pozitivist tutumu benimseyenlerce takip edilmiş, böylece sosyoloji pozitivismle büyük ölçüde bütünleşmiştir.

Pozitivist paradigmaya dayalı kültür ve toplum bilimleri anlayışı 19. Yüzyılın ortalarından itibaren tartışılmaya, bu bilimlerin pozitivist karakteri sorgulanmaya başlamıştır (Özlem, 2000: 14). Bu sorgulama ve eleştiriler öncelikle bütün kültür ve toplum bilimlerini kapsayan bir tarzda gerçekleşirken, sözü edilen bilimlerle aynı kategoride yer alan sosyoloji de sözkonusu eleştirilerden nasibini almıştır. Sosyolojinin pozitivist karakterini hedef alan eleştiri ve sorgulamalar, sosyolojide yeni bir paradigmanın habercisi olmuştur (Özlem, 2000: 36). Bu yeni paradigma, temelleri Kant ve Hegel gibi idealist filozoflar tarafından atılan “anlayıcı/yorumlayıcı paradigma”dır.

Max Weber’in metodolojiye ilişkin görüşlerini anlamak için her iki paradigmayı bilmek gerekir. Çünkü Weber büyük ölçüde Alman felsefe geleneğinde ağır basan tinselci bir bilim anlayışına bağlıysa da, bilimin genelleştirici/açıklayıcı bir etkinlik olmasını talep eden pozitivist bilim anlayışının da etkisindedir. Onun bilim anlayışı, ağırlıklı olarak bu iki kaynaktan beslenir ve sonuçta, pozitivist etkiler tinselci bir bilim anlayışının içinde eritilmiş olsalar da, kendilerini gösterirler (Özlem, 2001: 17-18). Dolayısıyla Weber’in metodolojisi, bir taraftan Alman tarihsel ve yorumlayıcı geleneğinin eleştirel bir süzgeçten geçirilmesi, diğer taraftan bu geleneğin pozitivism karşısında savunulmasıdır. Weber, aynı anda hem bir nedenselci hem de usta bir yorumlamacıdır; devraldığı metodolojik mirası aynı anda hem yenilemiş hem de dönüştürmüştür (Ringer, 2003: 8).

Araştırmamızda, Max Weber’in sosyal bilimlere metodolojik açıdan katkıları, pozitivist/açıklayıcı ve anlayıcı/yorumlayıcı sosyal bilim paradigmaları bağlamında ele alınarak incelenecektir. Bu bağlamda şu sorulara cevap

aranacaktır: Paradigma kavramı nedir? Pozitivist/açıklayıcı sosyal bilim paradigmasının temel özellikleri nelerdir? Anlayıcı/yorumlayıcı sosyal bilim paradigmasının temel özellikleri nelerdir? Max Weber'in pozitivist/açıklayıcı ve anlayıcı/yorumlayıcı sosyal bilim paradigmalarına yaklaşımı nasıldır? Max Weber'in ortaya koyduğu metodolojinin özellikleri nelerdir?

2. Paradigma Kavramı

Paradigma, Thomas Kuhn (1970) ile birlikte sosyal bilimlerde kullanılmaya başlanan bir kavramdır (Neuman, 2007: 120). Kuhn, paradigma kavramını, *olağan bilim* şeklinde ifade ettiği başka bir görüşle ilişkilendirerek açıklar. Kuhn'a göre olağan bilim deyimi, 'geçmişte kazanılmış bir ya da daha fazla bilimsel başarı üzerine sağlam olarak oturtulmuş araştırma' anlamında kullanılır. Söz konusu başarılar belli bir bilim çevresinin, uygulamanın sürekliliğini sağlamak üzere bir süre için temel kabul ettiği bilimsel ilerlemelerdir. Şu iki can alıcı özelliğe sahip başarılar, *olağan bilimle* yakından bağlantılı olan paradigma kavramı ile ifade edilirler: (ı) Her birinin temsil ettiği başarı ya da ilerleme, rakip bilimsel etkinlik tarzlarına bağlanmış olanları çevrelerinden koparıp kendilerine çekecek kadar yeni ve benzersiz olacak. (ıı) Aynı zamanda da, çeşitli birçok sorunun çözümünü, yeniden oluşacak bir topluluğun ilerideki çabalarına bırakacak kadar açık uçlu, yani daha da yeni gelişmelere açık olacak. Bu iki özelliğe sahip başarılar, yani paradigmalar, kabul edilmiş bazı gerçek bilimsel uygulama örneklerinin –yasa, kuram, uygulama ve bilimsel araçların hepsini kapsayan örneklerin- iç tutarlılığına sahip tikel araştırma geleneklerinin kaynaklandığı birer modeldirler (Kuhn, 2008: 81-82).

Paradigmalar bilimsel araştırmalar açısından büyük önem arz etmektedir. Çünkü bir paradigmanın ya da paradigma adayının olmadığı yerde, belli bir bilimin gelişmesi ile uzaktan yakından ilintisi olabilecek bütün etkenlerin görelî önemlerini ayırt etme olanağı yoktur. Bunun sonucu olarak ilk aşamalardaki olgu biriktirme işlemi daha sonraki bilimsel gelişmede görülenden çok daha fazla şansa bırakılmış bir etkinliktir. Üstelik az çok gizli kalmış bilgilerin belli bir amaçla aranması için ortada herhangi bir neden yoksa başlangıç aşamasındaki olgu toplama işleminin doğal olarak hazırda duran veri zenginliğiyle sınırlı kalacağı görülür. Ayrıca, bu tip olgu toplaması, birçok önemli bilimin başlangıcı için gerekli olmasına karşın sonunda büyük bir karmaşa yaratmaktadır (Kuhn, 2008: 87-88).

Toplanan olguların karmaşadan kurtularak anlam kazanması için olmazsa olmaz bir koşul olan paradigma, sosyal bilimlerde kullanıldığı biçimiyle sosyal dünya ve araştırmada özel tekniklerin ve temaların nelerden oluştuğu konusundaki varsayımlar bütünü anlamına gelir. Kısaca, bilimsel faaliyetin nasıl yapılması gerektiğine ilişkin bakış açısı demektir. Yöntemlerle birlikte epistemolojiyi, kuramı ve felsefeyi içine alan çok kapsamlı bir terimdir (Punch, 2005: 28).

Herhangi bir paradigmayı biçimlendiren ve onu diğer paradigmalardan ayıran şey, en derinde yer alan varlığın mahiyetine ilişkin ontolojik sayılıdır. Ontolojik, epistemolojik ve metodolojik sayılılar arasındaki bağıntılara baktığımızda paradigmayı, güneş sistemine benzetebiliriz. Burada sistemin güneşi, “Gerçeklik nedir?/Gerçekliğin yapı taşı nedir?” gibi sorulara cevap veren ontolojik sayılıdır. Epistemolojik ve metodolojik sayılılar ise, güneşe bağlı olarak belirli yörüngeleri izleyen gezegenler gibidir. Bu nedenle bir bilim anlayışının/paradigmanın ne olduğunu anlamanın yolu, onun güneşinin ne olduğunu anlamaktan geçer (Dikeçligil, 2009: 48).

3. Pozitivist/Açıklayıcı Paradigma

Paradigma kavramının, ontoloji, epistemoloji ve metodolojiyi içine alan kapsamlı bir terim olduğu belirtilmişti. Paradigmaları bu çerçevede ele alırsak; pozitivist paradigmanın ontolojik yaklaşımı ‘insanın dışında bir gerçekliğin var olduğu’ varsayımına dayanır (Kuş, 2007a: 5). Pozitivistler gerçekliğe özcü bir yönelim benimser: Gerçeklik, gerçektir, “orada” mevcuttur ve keşfedilmeyi beklemektedir (Neuman, 2007: 122). Gerçeklik, “toplumsal dünyanın birey bilincinden müstakil; yadsınamaz, kesin, somut ve olabildiğince sabit yapı”lardan oluşmuştur. “Varlık”ın “içi” ve “dışı” arasında hiçbir ayrım yoktur; madem ki “şeyler”, bilince kendilerini sunmaktadırlar, öyleyse “vardırlar”. Toplumsal dünya, bireysel algı gücünden ve bireyin onu algılayışından bağımsız olarak “dışarıda”dır, “orada”dır. Bireyin, kendi başına ve kendi içinde kesin gerçekliği/varlığı olan bir toplumsal dünyaya doğduğu ve orada yaşamakta bulunduğu düşünülür. Onu birey(ler) üretiyor değildir; “işte orada”dır. Herhangi bir insanın varlığına ve bilincine ontolojik olarak önceldir. Doğal dünya gibi “keskin”, “katı” ve “somut” bir varoluşa sahiptir (Çiftçi, 2003: 92).

Pozitivist paradigmanın insan doğası hakkındaki varsayımlarına göre ise, insan bilinci/zihni esas itibarıyla “pasif”; üzerinde gerçek objelerin nakşedildiği bir balmumu tabakası gibidir. Zihni dış etkilerle belirlenen birey “edilgen”dir, yasalara tabidir. İnsan doğasına ilişkin bu varsayımın doğal bir sonucu olarak da, insan ve eylemleri, “ortam” ve “çevre” tarafından determine edilir, belirlenir (Çiftçi, 2003: 113-114). Ortam ve çevrenin belirleyiciliği, insanların farklılıklarının göz ardı edilmesine ve onların kendi çıkarlarıyla ilgili, zevk peşinde koşan, rasyonel memeliler olarak varsayılmalarına yol açar. Bireysel bilinç ve farklılıklar göz ardı edildiği için nedenlerden biri herkeste aynı sonuca yol açacaktır. İnsanlar hakkında onların davranışını, dış gerçeklikte gördüğümüzü gözlemleyerek bilgi edinebiliriz. Bu, iç, öznel gerçeklikte olandan daha önemlidir (Neuman, 2007: 123).

Pozitivist paradigmanın epistemolojik yaklaşımı ise, “Bütün bilgisel etkinliklerinin modelinin doğa bilimleri alanında egemen ve cari olan türden empirik açıklama (modelinden) alınması gerektiğini talep eden bir felsefi tutum”a dayanmaktadır (Çiftçi, 2003: 98). Bu felsefi tutuma dayalı olan pozitivist epistemolojinin sayılılarına göre; (i) Bilimsel bilgi *nicelleştirilebilir*

bilgidir: Sayılarla ifade edilebilmeli, istatistik analizlere elverişli olmalıdır. Bu yüzden sosyal bilimlerde 'ölçekler' vazgeçilmez veri toplama teknikleridir; (ii) Bilimsel bilgi *nesnel*dir: Araştırmacıya ait öznel bilgi ve yorumlara kapatılmış bir bilgidir. Özne ve nesne arasında kesin bir ayrım vardır; (iii) Bilimsel bilgi *kesin* bilgidir: bilimsel yöntemlerle teori-hipotez ilişkisi içinde sınılandıktan sonra mutlak bilimsel kanunlar olarak ifade edilebilen bilgidir; (iv) Bilimsel bilgi *tümelin*, *evrenselin* bilgisidir: Kesin bilgiler bütün zamanlar ve mekânlar için geçerli değişmez bilgilerdir (Dikeçligil, 2009: 52). İlâveten, pozitivist sosyal bilim açıklaması nomotetiktir; bir genel yasalar sistemine dayanır. Bilim toplumsal yaşamın neden böyle olduğunu, nedensel yasalar keşfederek açıklar. Açıklama şu biçimi alır: Y'ye X neden olmaktadır, çünkü Y ve X bir nedensel yasanın belirli örnekleridir. Başka değişle, bir pozitivist sosyal bilim açıklaması, toplumsal yaşam hakkındaki belirli gözlemlere uygulanan ya da onları kapsayan genel nedensel yasayı belirtir. Yasalar da katı mantıksal uslamlamaya uygun olarak işler. Araştırmacılar nedensel yasaları ve toplumsal yaşamlar ile ilgili gözlemlenen belirli olguları tümdengelimci mantıkla birbirine bağlar. Pozitivistler, sonunda yasaların ve sosyal bilim kurumlarının aksiyonlar, sonuçlar, koyutlar ve teoremlerle formel sembolik sistemlerde ifade edileceğine inanır. Bir gün sosyal bilim kuralları matematik ve doğa bilimleri kurumları gibi görünecektir (Neuman, 2007: 125).

Pozitivist paradigmanın metodolojisi de, onun ontoloji ve epistemolojinin bir uzantısı olarak "doğa bilimleri yöntemi" üzerinde temellenir. Pozitivizme göre, bilimin, bilim unvanına sahip olmak isteyen her türlü entelektüel etkinliğin uyması gereken tek bir mantığı vardır. Dolayısıyla sosyal bilimler ve doğa bilimleri aynı yöntemi kullanır. Bu görüşe göre, sosyal bilimlerle doğa bilimleri arasındaki farklar sosyal bilimlerin ve inceleme konusunun gençliğine veya olgunlaşmamışlığına bağlıdır. Sonuçta sosyal bilimler de dâhil olmak üzere tüm bilim en gelişmiş bilim olan fizik gibi olacaktır. Bilimler arasında konularına bağlı olarak farklılıklar olabilir ama bütün bilimler ortak bir ilkeler kümesi ve mantığı paylaşır (Neuman, 2007: 121-122). Bu bağlamda da bilimin her türlü bilginin temeli olduğunu kabul eden, tümel, evrensel, nesnel ve nomotetik bir bilim tasarısının sınırlarını belirleyen ve geliştiren pozitivist paradigmaya göre özne-nesne ayrımı temellendirmesine bağlı olarak nesne, öznenin dışında bir gerçekliğe sahiptir. Dolayısıyla pozitivist araştırma yönteminde "sosyal", nesnelere gibi ele alınır ve nesneliği sağlamak amacıyla insan, toplumun dışında tasarlanır (Taş, 2011: 213).

Pozitivist paradigmanın sosyal bilimler metodolojisine etkisi nicel araştırma yöntemlerinin kullanımıyla kendini göstermiştir. Nicel yöntemlerin kullanıldığı araştırma deseni, "idealize edilmiş haliyle" kısaca şöyle özetlenebilir: Araştırmacılar teoriden çıkardıkları hipotezleri sınamaya yönelirler. Bu hipotezler, hipotezlerin oluşturucu bileşenleri olan kavramlar arasında nedensel ilişkilere dair beklentiler biçiminde varsayılmaktadır. Sosyal bilimlerdeki kavramların soyut olduğu inancından ötürü operasyonel

tanımlamalar yapma ihtiyacı doğar; böylece onların değişim ve birlikte değişim dereceleri ölçülebilecektir. Veriler tarama (survey), deney vb. aracılığıyla toplanır. Tarama (survey) ve deney verileri toplandığında, istatistiksel analize tabi tutulur. Bu tür araştırmalarda geçerlik, güvenilirlik, genellenebilirlik ve nesnellik pozitivist epistemolojiye uygun tanımlamalarla kabul gören önemli kavramlardır. Tüm araştırma adımları gibi bu ölçütlerin sağlanması süreci “ölçüm”e dayalıdır; sayısallaştırma ve nicelleştirme hedeflenir (Kuş, 2007a: 21).

4. Anlayıcı/Yorumlayıcı Paradigma

Pozitivist paradigma “dış dünyanın gerçekliği”ni varsayarken, anlayıcı/yorumlayıcı paradigma “dünyanın bir anlamlandırma, kabul edilmiş bir anlam, kavram” olduğunu varsaymaktadır. Diğer bir ifade ile pozitivist paradigmanın dış dünyaya ilişkin ontolojik tutumu “realizm (gerçekçilik)” iken, anlayıcı/yorumlayıcı paradigmanın ontolojik tutumu “nominalizm (adıcılık)”dir: Bu anlayışa göre “toplumun gerçek bir yapılanması yoktur; o, insanlar arasında paylaşılmakta olan bir “kavram”dır yalnızca. Bu “kavram”a bireylerin katılması durur durmaz “toplum” da varlığını kaybetmektedir. Zira o, insanlardaki “ortak algı/anlayış”tan başka hiçbir varoluş temeline sahip değildir (Çiftçi, 2003: 90). İnsanların bizzat kendileri, anlamlandırmaları vasıtasıyla sürekli olarak ve yeniden gerçekliği inşa ederler. Çünkü insan, yapısı gereği maddenin aksine birtakım anlam bilinçlerine sahiptir. Toplumsal yasalar, belirli bir kültürel sisteme dayandıklarından dolayı genel ve evrenseldir ve doğa yasalarından farklıdır. Ayrıca toplumsal alan, anlam yüklü olduğundan verili bir doğal gerçeklik gibi incelenemez (Taş, 2011: 214).

İnsan doğası ve eylemliliği söz konusu olduğunda, pozitivist sosyal bilim determinist ilişkilere ve dış güçlere vurgu yaparken, yorumlayıcı sosyal bilim, bazen insan eylemliliği olarak adlandırılan iradeye bağlı bireysel özgür seçimi vurgular. Yorumlayıcı sosyal bilim iradeciliği benimser ve insanların iradesi olduğunu ve bilinçli seçimler yapabileceklerini kabul eder (Neuman, 2007: 135). Dolayısıyla bu paradigmada, insan, “yaratıcı”dır. Dünya kurmakta ve dünyasını yeniden-kurmaktadır. İstençli davranışlarda bulunan bir varlık olarak o, fiziksel anlamda yasalara bağlı değil, özgürdür. Onun “insan modeli” bir toplumsal çevrede yaşayan ve diğer zihinler/benler ile etkileşim sürecinde çevrenin varlık forumunu yaratan bir aktif bendir. Sosyal çevrenin determinist bir rol oynamadığı kabul edilir. Bu, “çevrenin var olmadığı” anlamına gelmez. Gündelik hayatımızda başkalarının varlığının bilincindeyizdir ve onları hesaba katmadığımızda eylemlerimizi tasarlayamayız bile. Fakat bu, toplumsal çevrenin davranışlarımızı belirlediğini söylemekten apayrıdır (Çiftçi, 2003: 146).

Epistemolojik açıdan, pozitivism ve realizm, “doğrudan yansımacı” ya da “nesnelci/tekabüliyetçi” bir anlayışı benimserken, anlayıcı/yorumlayıcı epistemoloji, doğrudan yansımacı olmayan, “öznelci”, “inşacı” ya da “anlamacı” olarak adlandırılabilir bir anlayışı benimser (Kuş, 2007a: 65). “Bilgi” ancak “içeriden”; bireylerin öznel deneyimlerini anlamakla kazanılabilir. Bu

paradigmada gözetilen hedef, bireylerin “dünyayı kurma” sürecini kavramaktır. Çünkü toplumsal gerçeklik/dünya tamamen önceden “verili”, “var olan” ve “olgusal” bir “yapı” değil, oluşturulan bir “süreç”tir, fenomendir. Bilinç deneyimlerinin bir uzantısıdır. Fenomenolojide ve yorumlayıcı sosyal bilimde “bilinç” merkezdedir. İncelenmekte olunan fenomenin “bütünlüğünü” korumak için, onun içine-girme ve içeriden-anlama çabasında bulunulur. Bilinç durumları ve tezahürleri değiştikçe varsayımlarımız ve kuramlarımız da değişebilir. Dışarıdan oluşturulan kategorilerin, formların, yapıların ve yasaların araştırmanın konusuna/öznelerine dayatılmasına karşı çıkılır. Çünkü, bu, dolaysız olarak fenomene katılanı veya onu inşa edeni değil, araştırmacıyı yansıtır diye düşünülür (Çiftçi, 2003: 141).

Ontolojik ve epistemolojik olarak pozitivistten farklılaşan anlayıcı/yorumlayıcı paradigma, metodolojik açıdan da ondan ayrılmaktadır. Pozitivist paradigmanın metodolojisi, “nomotetik” ve “genelci” iken, anlayıcı/yorumlayıcı paradigmanın metodolojisi, “ideografik” ve “tekilli”dir. Çünkü, “Nesnellik” ölçülebilir (niceliksel) veriler toplamakla değil, niteliksel (niyetsel vs.) bulgularla mümkündür. Anlayıcı gelenek, insansal olayların, durumların ve kurumların esasen öznel ve tekilli niteliğine vurgu yaparak, “pozitivist genelciliğin” kullanılabilirliğini büyük oranda reddeder. Nomotetik inceleme yöntemlerinden ziyade, tekilli özellikler ve nitelikler arayan ideografik yöntemler benimsenir (Çiftçi, 2003: 141-142). Dolayısıyla bu metodolojide araştırmacı, tümele ait genelleyci ve yordayıcı “kesin bilgi” peşinde değildir; tikele ait, onu bütün derinliği ile anlamamıza yardımcı olacak bilgiyi edinmek ister (Dikeçligil, 2001: 113). Çünkü kültür gerçekliğinde doğa bilimsel yasalar yoktur. Bu gerçeklikte insanın kendi yaratısı değer, ilke, norm, kura vb. yer alır. Tüm bu değerler, normlar vb. değiştiğinden insanlık tarihi için genelgeçer açıklamalar yapılamaz. Tersine, her çağ, dönem, kültür kendi tekliği ve bireyselliği içinde incelenebilir. Dilthey, kültür alanında sebep-sonuç bağıntısının ancak bir anlam-eylem, simge-eylem, motif-eylem bağıntısı olarak kurulabileceğini belirtir. (Kuş, 2007a: 68). Dolayısıyla bu paradigmanda, tarihsel ve toplumsal olay ve olguları kendi *tekilliği* ve *bağlamı* içerisinde “anlamak” esastır. Dilthey’a göre biz, kendi iç denememize ve kendi yaşantılarımıza dayanarak, toplulukla ilgili olan, hem geçmişteki, hem de şimdiki olguları anlayabiliriz. Bu anlamda anlama, aynı zamanda, bir birlikte yaşama ve bir ardından yaşamadır. Yani aslında anlama, insanın kendini başka bir varlığın yerine koymasını (empati) ve bu varlığa göre şekillendirmesini gerektirir (Birand, 1998: 45). Anlayanın, kendi varlığının subjektif sınırları içinden dışarı taşmasını, kendi hayat imkânlarını ve kendi varlığını aşarak, başkalarına ait ruh durumlarını içten yaşamasını, insanlık dünyasının bilgisini yaşayarak kavramasını gerektirir. Yaşantının sırrı ve başarısı, bu kendi dışına çıkmak, kendi dünyasının sınırlarını aşarak başkalarına ulaşmaktır. Burada, kendi benimizin bir başka bene aktarılması, yahut da, kendi benimiz içinde, bir başka benlik meydana getirmemiz ve yaşamamız söz konusudur (Birand, 1998: 49).

5. Sosyal Bilim Paradigmaları ve Max Weber

Yukarıda ele aldığımız pozitivist/açıklayıcı ve anlayıcı/yorumlayıcı paradigmlar bağlamında baktığımızda Max Weber'in metodolojisini nereye koyabiliriz? Max Weber'in sosyal bilimlerde kullanılmasını önerdiği metodolojinin bu paradigmlarla ilişkisi nasıldır? Max Weber'in metodolojisi hangi özelliklere sahiptir?

Weber hakkında genellikle kabul edilen görüş, onun, her iki paradigmadan da etkilenmekle beraber, bu paradigmalardan her hangi birini esas almak yerine, her iki paradigmaya yöneltilen eleştirileri de dikkate alarak, bu paradigmalardan farklı, kendine özgü bir yöntem geliştirdiği şeklindedir. Örneğin Freund'a göre Weber, anlama ve açıklama yöntemlerinin birbirine karşıt olmayıp birbirini tamamlayıcı olduğunu ve onların aynı zamanda kullanılabileceğini söylemektedir (Freund, 2010: 195). Ringer de benzer bir tespitte bulunmaktadır. Ringer'e göre, Weber, ne Alman geleneğinin bir muhalifi ne de pasif bir varisidir; o, ne bir pozitivist ne de idealisttir (Ringer, 2003: 84). Özlem'in Weber'in yöntemine ilişkin yorumunda da aynı vurgu görülmektedir: "Weber'e göre kültür bilimlerinde bilgi, ne salt empiri'den hareketle kısır bir tümevarımla, ne de genelgeçer değerlerden hareketle empiri'den kopuk bir tümdengelimle elde edilebilir. Weber için köktenci bir empirizm de, üsttenci bir değer idealizmi de, kültür bilimleri için baz oluşturmaz" (Özlem, 2001: 133).

Max Weber'in sosyolojiyi tanımlarken bile her iki paradigmayı bütünleştirme çabasında olduğu görülür: "*Sosyoloji, sosyal eylemin gerek yerine getirilmesinin gerek etkilerinin nedensel açıklamasını vermek amacıyla, sosyal eylemin yorumlayıcı anlaşılmasına yönelik bir bilimdir...Eylem sosyaldir zire eylemde bulunan birey (veya bireyler) ona öznel bir anlam yakıştırırlar ve başkalarının davranışını dikkate alırlar.*" Bu tanımlamada Weber, sosyal bilimlerdeki iki rakip yaklaşımı bütünleştirme gereksinmesine ilişkin inancını belirtir. İlk yaklaşım nedensel açıklama konusundaki natüralist yaklaşım; ikincisi ise, öznel anlamların yorumlayıcı anlaşılmasına ağırlık veren anti-natüralist yaklaşımdır. Weber bu iki ögeyi birleştiren bir sosyoloji kurmayı ister ve yazılarının çoğu, içerik ve metodolojik olarak, bu hedefe doğru yöneltilmiştir (Keat ve Urry, 1994: 175).

5.1. Pozitivist/Açıklayıcı Paradigma ve Max Weber

Weber'in pozitivist paradigmaya yaklaşımının genellikle "eleştirel" tarzda olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Weber, pozitivistliğe yönelttiği bütün eleştirilere rağmen, epistemolojik görüşlerinde, pozitivistliğin etkisinden tamamen kurtulamamıştır. "Bilimsel" bir nitelik kazanması için, bilginin, "genelleştirilebilir" olması gerektiğini söylemesi ve bunu "nedensellik" ve "ideal tip"ler vasıtasıyla yapmaya çalışması, onu, pozitivistliğin epistemolojik duruşuna yaklaştırmaktadır.

Weber'in pozitivist paradigmaya olan tutumunu incelemeye, onun, pozitivistliğe yönelttiği eleştirileri ele alarak başlayabiliriz. Weber'in pozitivist bilgi kuramına yönelttiği eleştirilerin en dikkat çekici olanı, onun, bir kültür gerçekliği olan tarih ve toplumda, doğabilimsel anlamda “yasalar” arayan bir bilim olarak temellendirmek istemesi olmuştur. Oysa tarih ve toplum, yasa kavramları altında ele alınamaz (Özlem, 2001: 155). Ayrıca, pozitivistlerin önerdiği bir “yasacı şematik” altında çalışmamak, genelleştirici bir bilim olmasına rağmen, sosyoloji için de geçerlidir. Sosyoloji, Dilthey ve Rickert'te olduğu gibi Weber'de de, Comte'un anladığı anlamda bir “yasa bilimi” olamaz ve aynı sosyoloji, soyutlama dereceleri çok yüksek kavramlar olarak ideal tiplerle çalışmasına rağmen, bu kavramları yasa kavramları olarak yorumlayamaz (Özlem, 2001: 156). Dolayısıyla Weber, doğa bilimlerinin önerdiği metodu izleyerek tarihin bir dizi genel yarasını tanımlama ve ondan sonra tündengelim yoluyla tüm özgül durum ve gelişmeleri açıklamaya çalışan zamanındaki çeşitli pozitivist düşünce okullarına şiddetle karşı çıkmıştır. O, sosyal bilimlerin “gerçekliği oldukça kesin bir şekilde kuşatıp sınıflandırabilmeye ve ondan tekrar çıkarılabilmesine yarayacak kapalı bir kavramlar sistemi kurmayı” hedeflemesi gerektiği yaklaşımını reddetmiş ve yasaların bizzat nedensel açıklamaları içerdiği görüşüne açık muhalefetini dile getirmiştir. Kendilerinden somut gerçeklikler, belli durumlar ve gelişmeler ve öznel anlam çıkarılamayacağı için, yasalar, nedensel açıklamalar sunacak gerçekliğin bilgisini sağlayamaz (Kalberg, 2009: 51). O yüzden de Weber'e göre, kültür bilimleri, genelleştirici olsalar bile, doğa bilimlerinin *yasa kavramlarıyla* çalışamazlar. Çünkü ona göre, “İnsanların içinde yaşadıkları gerçeklik, tarihsel/kültürel niteliği bakımından farklı bir gerçekliktir ve böyle bir gerçeklik, pozitivistin yapmak istediği gibi, genel yasalardan tündengelim yoluyla çıkarımlar yapılarak anlaşılabilir.” (Özlem, 2001: 95).

Weber, “yasa” kavramını reddederken toplumsal düzenliliği ve normları reddetmemiştir. Ona göre, bir kural, gözlemlenmiş bir düzenlilik, bilimsel bir yasadan daha az katı olmakla birlikte bir “yeterli neden” yargısını destekleyecek kadar sağlam bir düzenlilik olabilir; hukuksal ya da göreneksel bir yürütme normu olabilir; ya da bir davranış düsturu, bir eyleme fiilen yol gösteren “kural” olabilir. Bir toplumsal grup içerisinde geçerli kabul edilen hukuksal ya da konvansiyonel normlar yine de pratikte göz ardı edilebilir. Dahası failer kendi davranışlarına yol gösteren düsturlardan kısmen ya da tamamen habersiz olabilir; bu yüzden bu kuralları yalnızca “dışarıdan” bakan araştırmacı eksiksiz bir şekilde dile getirebilir. Dolayısıyla, toplum bilimciler bir toplumun “kuralları”nı anlamakla yetinemez; toplumsal failerinin eylemlerini ve inançlarını yorumlamaları ve açıklamaları gerekir (Ringer, 2003, 132,133).

Weber, pozitivist bilgi kuramı ve bilim kuramı ve pozitivist tarih felsefesine köklü eleştiriler getirmekle birlikte, pozitivistlikten tamamen kopmamıştır. Weber, pozitivistliğin bilimde nesnellüğün ancak empirik olgulara dayanılarak ve yine onlara dönülüp sınırlanarak sağlanabileceği hakkındaki

görüşünü içtenlikle benimser. Bu, Weber'in kültür bilimleri için daha da özel bir vurguyla sık sık tekrarladığı bilimde olgusal denetlenebilirlik ilkesinin de dayanağıdır. Weber için, kültür bilimleri de, “bilim” statüsü kazanmak istiyorlarsa, önermelerini *empirik yoldan denetlenebilir* şekilde ortaya koymak zorundadırlar (Özlem, 2001: 97).

5.2. Anlayıcı/Yorumlayıcı Paradigma ve Max Weber

Weber, pozitivist paradigmaya olan tutumunun bir benzerini de anlayıcı/yorumlayıcı paradigmaya uygulamıştır. Şöyle ki, Weber, anlayıcı/yorumlayıcı paradigmanın epistemolojik ve metodolojik anlamda birçok öğesini almışsa da, bu paradigmaya da bir takım eleştiriler getirmiştir. Bu eleştirilerin en dikkat çekici olanı, bu paradigmanın “sübjektiflik” ve “ideografik olduğu için bilim dışı kalma” ihtimaline kapı açmasıdır. İşte bu yüzden Weber, anlayıcı/yorumlayıcı paradigmadaki “ideografik” ve “öznel” tutumun zıddına “genelleştirici” ve “nesnel” bir bilim felsefesi oluşturmaya çalışmıştır.

Weber'in anlayıcı/yorumlayıcı paradigmaya olan tutumunu incelemeye, onun anlayıcı/yorumlayıcı geleneğe yakınlığını ele alarak başlayabiliriz. Weber *yorumlayıcı* yöntemi sosyolojiye kazandırmış ve bazı sosyoloji tarihçileri de buna “yorumlayıcı sosyoloji” adını vermişlerdir (Freund, 2010: 193-196). Weber de kendi yaklaşımını “yorumcu” ya da “anlamacı” sosyoloji olarak adlandırmış, ancak, rasyonalist ve pozitivist bakış açısından dolayı bu kavramı dönüştürmüştür. Yine de “anlama”, onun için, başka hayvanlarla ya da cansız doğayla değil insanla ilgilenen ahlak ve kültür bilimlerine ait, kendine özgü bir yaklaşım olma niteliğini korumuştur. İnsan kendi niyetlerini iç gözlemle anlayabilir ya da anlamaya çalışabilir; başka insanların davranışlarının ardındaki nedenleri de ifade edilen ya da yakıştırılabilecek niyetler açısından yorumlayabilir (Weber, 2011a: 109).

Anlayıcı/yorumlayıcı geleneğin iki büyük savunucusu Rickert ve Dilthey'in kültür bilimlerine getirdikleri *değer-bağımlı* anlama biçimi Weber'in yorumcu sosyolojinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Doğa bilimlerinde yapılagelen nedensel açıklama dışında *Weber*, kendi *yorumlayıcı sosyolojisini* geliştirerek, Comte ve Durkheim geleneğinden farklı bir yöntem denemesine girişmiştir. Weber, yönteme yönelik sözkonusu denemelerinde *nesnel anlam* anlayışına karşı çıkarak, *anlamın anlaşılması* ve *yorumlanması* aktörlerin öznel niyetleri ile ilgili olarak sınırlandırmanın gereği üzerinde durmuştur (Hira, 2000b: 87). Weber, sosyolojinin, toplumu, toplumsal davranışı anlamak için genel kavramlardan hareket etmemesi, *bireylerce öznel olarak düşünülmüş anlamı* ortaya koymaya çalışması gerektiğini ifade etmektedir. Yani sosyoloji *anlayıcı* olmalıdır. Weber'e göre, yalnızca ‘toplumsal biçimlerle (devlet, aile) ilişkiler içinde öznel olarak düşünülen anlam’ anlaşılabilir (Hira, 2000a: 54).

Anlayıcı/yorumlayıcı paradigma ile olan yakınlığına rağmen Weber, bu paradigmayı da bazı açılardan eleştirmiş ve onun eksiklerini gidermeyi

denemiştir. Weber, insan ilişkileri incelemesinin psikofiziksel düzenlilikler arayışına indirgenmesine kararlı bir şekilde karşı çıkmış, bu arayışları birer “doğalcılık” ya da “psikolojizm” biçimi olarak görmüştür (Ringer, 2003: 47). Bu sebeple de Dilthey'in önerdiği anlamda bir “sezgici” anlamayı reddetmiştir (Ergun, 2005: 102). Anlama yönteminin yalnızca içe bakışçı ve sezgici yolda kullanılması halinde, empirik denetlemeye açık sonuçlar elde etmeye elverişli olamayacağını ileri sürmüştür (Özlem, 2001: 160). Psikolojizme kayma tehlikesi dolayısıyla, “sosyolojik anlama” ile “psikolojik anlama”yı birbirinden kesin bir şekilde ayırmış ve birincisini, sezgi ve içebakış yöntemleriyle ilişkili olan psikolojik anlamadan farklı olarak “yaşanmış olandan çıkarılmış bir toplumsal kavrayış” olarak düşünmüştür (Özlem, 2001: 106).

6. Max Weber'in Metodolojisi

Yukarıda Weber'in pozitivist/açıklayıcı ve anlayıcı/yorumlayıcı paradigmalara ilişkili, ama aynı zamanda onlardan farklı ve orijinal bir metodoloji geliştirmeye çalıştığı ifade edilmişti. Burada Weber'in metodolojisindeki temel kavram ve öğeleri ele alacağız.

6.1. Sosyal Bilimlerin Araştırma Nesnelere

Weber'e göre, sosyolojinin nesnesi, empirik gözlem birimi, her türlü insan eylemi değil, *toplumsal eylemdir*. Weber'e göre, “Eylem, eyleyen veya eyleyenlerin, bu eyleme *öznel bir anlamla* bağlı oldukları sürece, insani bir durumu ifade eder” (Özlem, 2001: 122). Örneğin, bir bisikletli zevk için bölgelerinin sokaklarında bisikletiyle dolaştığında anlamlı eylem içine girebilir; ancak onun bir başka bisikletliyle çarpışması eylem değildir, ne de bir niyet içerir; fakat onların çarpışmanın ardından tartışmaları anlamlı ve toplumsal bir eylemdir (Benton ve Craib, 2008: 103).

Eylemin belirleyicisi, yönlendiricisi olan şey, eylemde bulunan insanın, eylemi sırasında bu eylemini etkilemiş olan ve yine bu eylemi sırasında kendisine bağlanmış olduğu *öznel anlamdır*. Empirik bir temele gereksinimi olan sosyoloji, bireyin eylemini yönlendiren bu *öznel anlamı* ortaya çıkarmakla ve onu bireyin eyleminin nedeni olarak açıklamakla görevlidir (Özlem, 2001: 122). Bu bağlamda, Weber'in amacı ve kaygısı her aktörün kendi davranışına verdiği anlamı kavramaktır. Öznel anlamların anlaşılması davranış tiplerinin bir sınıflamasını içerir ve onların anlaşılabilir yapılarının kavranmasına götürür (Aron, 2010: 355).

Weber dört davranış tipi ayırımından hareket etmektedir: Amaçla ilgili akılcı davranış (*zweckrational*), bir değerle ilişkili akılcı davranış (*wertrational*), duygusal ya da heyecana bağlı davranış ve son olarak geleneksel davranış. (i) Amaçla ilgili akılcı davranış, bir köprü inşa eden mühendisin, para kazanmaya çalışan spekülörün, zafer elde etmek isteyen generalin davranışlarıdır. Bütün bu durumlarda amaçla ilgili akılcı davranış, aktörün amacı açıkça tasarlaması ve buna ulaşmak için araçları düzenlemesi olgusuyla tanımlanır. (ii)

Bir değerle ilgili akılcı davranış, bir düelloda ölen Alman sosyalisti Lassale'in davranışı ya da gemisi ile birlikte batan kaptanın davranışdır. Davranış, belirlenmiş ve dış bir amaca erişmeye çalıştığı için değil, meydan okumaya karşılık vermemek ya da batan bir gemiyi terk etmek şerefe gölge düşürücü olarak niteleneceğinden akılcıdır. Aktör dışa bağlı bir sonuç elde etmek için değil, şeref konusunda sahip olduğu düşünceye sadık kalmak için, bütün tehlikeleri göze alarak akılcı biçimde davranır. (iii) Weber'in duygusal adını verdiği davranış, öznenin bilinç durumunun ya da mizacının doğrudan belirlediği davranıştır. Çekilmez hale gelen çocuğuna annenin vurduğu tokat, bir futbol maçında sınırlarının denetimini yitiren bir oyuncunun attığı yumruk böyledir. Bütün bu durumlarda davranış bir amaca ya da bir değerler sistemine başvuru olarak değil, belirli koşullardaki aktörün duygusal tepkisiyle tanımlanır. (iv) Geleneksel davranış, alışkanlıklar, adetler, ikinci bir doğa haline gelmiş inançlar tarafından belirlenmiş davranıştır. Geleneğe göre davranmak için aktörün ne bir amaç tasarlaması, ne de bir değer göz önüne alması, ne de heyecanla harekete geçirilmesi gerekir, sadece uzun bir uygulamayla yerleşmiş tepkiye uyar (Aron, 2010: 354-355).

Böylece, sosyolojinin ve genelde sosyal bilimlerin gerçek araştırma-nesnesi anlamlı, rasyonel toplumsal eylem, aktörün anlam yüklediği, diğer insanlara yönelik, pratik amaçlara ulaşmayı hedefleyen eylemdir. Araçsal rasyonalite ile kastedilen şey budur, zira o rasyonalitenin aktör tarafından kendi çıkarına değişimler sağlamak için kullanılmasıdır. Bu rasyonalite anlayışı Weber'in dünya dinleri üzerine yaptığı sosyoloji tarihleriyle yakından ilişkilidir: Konfüçyanizm, antik Yahudilik, modern Avrupa'da Hıristiyanlık üzerine klasik araştırması Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu. Onun ana tezine göre, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ile dünyanın diğer kısımları arasındaki –ilk kez bu alanlarda kapitalizmin gelişimini mümkün kılan- fark özel bir dinsel etiğin, kapitalizmin gelişimini teşvik eden çileci Protestanlığın, araçsal rasyonalitenin hâkim olduğu bir sistemin mevcudiyetidir. Belirli Protestan grupların değer-yönelimli rasyonalitesi araçsal rasyonalitenin, modern kapitalizmin “rasyonel hesaplanabilirliği”nin gelişimine katkıda bulunmuştur (Benton ve Craib, 2008: 103).

6.2. Nedensellik

Nedensellik, Weber'in metodolojisinin en önemli özelliklerinden biridir. Bir “gerçeklik bilimi” ile “yasa arayışındaki bilim” arasındaki karşıtlığı kullanan Weber, toplumsal hayatın gerçeklikleriyle kendi “ayrışıklıkları” içinde uğraşan, “bugünkü biçimleri içinde” tikel fenomenlerin “iç bağlantısı ve kültürel değerini” ve yanı sıra “bu fenomenlerin başka bir şey haline değil, ne iseler o hale gelmelerinin tarihsel dayanaklarını” kavramaya çalışan bir “toplum bilimi” için çağrıda bulunmuştur (Ringer, 2003: 98).

Weber'e göre nedensel araştırma iki yönde gelişebilir; Tarihsel nedensellik ve sosyolojik nedensellik. Birincisi belirli bir olayı yaratan benzersiz

koşulları belirler. İkincisi, iki olgu arasında düzenli bir ilişkinin kurulmasını varsayar. Bu ilişki mutlaka A olgusu kaçınılmaz olarak B olgusunu yaratır biçimini almaz; ama şöyle formüle edilebilir: Bir A olgusu, bir B olgusunu az çok kuvvetlendirir. Despotik bir rejim, devletin ekonominin yönetimine karışımını artırır, biçimindeki bir öneri –doğru olsun olmasın- bu tipten bir öneridir (Aron, 2010: 362). Dolayısıyla Weber'in nedensellik yorumu *belirlenimci* (determinist) değildir. Weber'e göre: “Ne doğa bilimlerinde, ne de kültür bilimlerinde, “B, A'nın kaçınılmaz, zorunlu ve tam sonucudur” tarzında bir katı nedensellik, bir belirlenimcilik, bilimin her zaman seçmeli bir tutumla tümevarımsal yoldan genellemelere ulaşılabilirdiği anımsandığında, hiçbir zaman kabul edilemez...Nedenselliği, belirlenim olarak değil, ancak olasılıklı nedensellik olarak yorumlayabiliriz” (Özlem, 2001: 103).

Weber nedenselliği bireyler ve tekil toplumsal fenomenleri esas alarak kurgular. Onun nedensellik anlayışına göre, tekil olaylarda bireyleri harekete geçiren şeyin ne olduğunun belirlenmesi gerekir (Ringer, 2003:126). Weber, sosyolojinin somut ve “atomik” gözlem birimini *toplumsal eylem* olarak göstermektedir; hem de tek tek bireylerin toplumsal eylemleri, yani tekil toplumsal eylem olarak. Weber, bunu, empiriklik talebine uymak istediği sürece, sosyoloji için kaçınılmaz saymaktadır. Sosyoloji, her şeyden önce, tek bir kişinin toplumsal eylemi ile bu eyleme yön veren öznel anlam arasındaki bağıntıdan yola çıkabilir. Başka bir deyişle, sosyoloji, tekil toplumsal eylemlere yön veren kültürel niteliklere tek tek kişilerin yükledikleri bireysel anlamlardan hareket edilebilir. Örneğin, şapka çıkararak selamlaşma eyleminin motiflerini anlamak için, selamlaşmayı herkes için geçerli bir “kural” veya bir “norm” olarak düşünmemek gerekir. Sosyolojiyi burada empirik açıdan ilgilendirmesi gereken şey, selamlaşma gibi bir toplumsal eylemde bulunan tek kişi için bunun ne ifade ettiğidir (Özlem, 2001: 129).

Ancak genelleştirici bir kültür bilimi olmak isteyen sosyoloji için, tekil toplumsal eylemler ile bu eylemleri motive eden tekil öznel anlamlar arasındaki bağıntıyı yine tekil düzeyde saptamakla yetinmenin olanaksızlığı ortadadır. Weber, yalnızca tekilliklerde kalan bir salt empirizmin, tüm bilimler gibi, sosyolojiyi de bir “olgular okyanusu” karşısında bırakacağını bilmektedir. Öyle ki, aynı Weber, empirik temelde kaldığı sürece, sosyolojinin, konusu hakkında ancak *istatistiksel saptamalar* ve *empirik ortalamalardan* öteye geçemeyeceğini vurgular. Oysa bu tür istatistiksel saptamaların ve empirik ortalamaların, toplumsal eylemlerin kültürel anlamlarını ortaya çıkarması gereken bir bilim olarak sosyoloji için değeri ikincildir. Çünkü bir kültür bilimi olarak sosyoloji için, bu tür empirik genellemelerin kendileri, belli bir *anlam bağlamına* göre açıklanması gereken şeylerdir.

İşte bu noktada, sosyoloji için, toplumsal eylemler ile anlamlar arasındaki bağıntıların kavramlarının nasıl oluşturulacağı sorunu gündeme gelmektedir. Bu kavramlar, Weber'in tüm kültür bilimleri için (ister

bireyselleştirici, ister genelleştirici olsunlar) karakteristik saydığı kavram türü olarak *ideal tip kavramları* olacaktır (Özlem, 2001: 129-131).

6.3. İdeal Tipler

Weber'in kültür gerçekliğine yönelmek üzere iki tür nedensellikten bahsettiğine daha önce değinilmişti. Bunlardan *tarihsel nedensellik*, belirli bir olayı yaratan benzersiz koşulları belirlerken, *sosyolojik nedensellik*, iki olgu arasında düzenli bir ilişkinin kurulmasını varsaymaktaydı. Weber, her iki nedensellik türü için iki farklı ideal tip kavramı geliştirmiştir.

Weber'de, tarihsel nedensellik olarak adlandırılan, bir defalık olgu, olgu kümesi veya süreç için geliştirilmiş olan kavramlara, tarihçilerin başvurdukları bu kavramlara *tarihsel ideal tipler* adı verilebilir (Özlem, 2001: 178). Tarihsel ideal tipler, yalnızca belli bir tarihsel olay veya süreç için geliştirilmiş kavramlar olarak, bir başka tarihsel olay veya süreç için kullanılamazlar ve onlar, hele halen devam eden bir tarihsel sürecin kavramları olarak kurulmuşlarsa, bu süreç içindeki değişmelere göre hep yenilenmeleri, onarılmaları gereken *bireysellik kavramları* olarak kalırlar (Özlem, 2001: 181).

Sosyoloji ise, bireyselleştirici bir bilgi ilgisi ve hedefi doğrultusunda geliştirilmiş olan tarihsel ideal tiplerden farklı olarak, genelleştirici bir bilgi ilgisi ve hedefi doğrultusunda geliştirilmiş kavramlar ortaya koymak zorundadır. Tarihsel nedenselliği toplumsal nedensellikten, sosyolojiyi tarihten (tarih biliminden) ayıran yön de burada ortaya çıkmaktadır. Genelleştirici sosyoloji, bireyselleştirici tarih bilimi ile ilgi ve hedef yönünden bir *karşıtlık* içindedir ve sosyoloji, kendi ilgi ve hedefleri doğrultusunda, tüm tarihsel/toplumsal/kültürel gerçeklik hakkında *kurallar, düzenlilikler* arayacak ve bunları *toplumsal ideal tip* kavramları altında ifade edecektir (Özlem, 2001: 182-183).

Toplumsal davranışlarla ilgili olarak tasarlanmış olan ideal-tipler bir bakıma gerçek dışıdır. İdeal tipler, en azından gelenek baskıları, hissi tutumlar ve gayri-iktisadi gaye ve kaygılar tarafından da belirlenmiş olan davranışın gerçek seyrini anlayabilmemiz için (hayali olarak) tasarlanmışlardır ve ideal durumda yani sadece iktisadi gayelere uygun akılcı bir tutum içinde nasıl davranıldığını göstermeye çalışmaktadır (Weber, 2011b: 40). “İdeal tipler” normatif birer emsal değildir. Bunlar bizim “yeterince nedeni olan”, “nesnel olarak olası” ve böylece “nomolojik bilgimiz” ışığında nedensel olarak “yeterli” olduğunu tasarladığımız “ilişkilerin saf kurguları”dır. “İç bağlantılarıyla, nedenleriyle ve önemleriyle somut kültür fenomenleri” hakkında bilgi edinmemizi sağlamaları ölçüsünde “ideal tipler” birer biliş vasıtası olarak değerlidir (Ringer, 2003: 148). Öte yandan ideal tip anlama kavramına bağlıdır, çünkü her ideal tip ya tarihsel bir bütüne ya da olayların art arda gelişine özgü anlaşılır ilişkilerin örgütlenmesidir. Öte yandan ideal tip, toplumun ve çağdaş bilimin ayırt edici niteliğine, yani akılcılaştırma sürecine bağlıdır. Bütün bilimsel disiplinlerin özelliği olan ideal tiplerin kurulması, iç akılcılığı açığa çıkararak, hatta belki de bu akılcılığı yarı belirsiz bir konudan hareketle kurarak

konuyu anlaşılır hale getirme çabasının bir anlatımıdır. Son olarak, ideal tip tarihsel özgünlükleri ve tarihsel bütünlükleri kavrama olanağı verir. Ama ideal tip genel bir bütünün kısmi kavranışıdır. Toplumu görünürde bir bütün olarak kapsadığında bile kısmi niteliğini her nedensel ilişkide korur (Aron, 2010: 368).

Diğer taraftan ideal tip, arzulanan, amaçlanan anlamında bir ideal değil, sosyal bilimcilerin zihnindeki bir inşa, bir fikir olma anlamında idealdir. Weber'e göre, *rasyonel olarak düşünme süreci* bilgi üretir ve "ideal tip", araştırılan nesnenin daha rasyonel biçiminde neye benzeyeceğine dair bir açıklamadır. Bu nedenle, Weber'de bürokrasi ideal tipi bir bürokrasi modeli değildir, ne gerçek dünyada var olabilecek bir şey, ne de ortalama bir tiptir: bürokrasi rasyonel bir inşa, bir rasyonel prosedürler ve örgütsel yapılar kataloğudur. Bu yüzden, ideal tipi kullanarak mevcut bürokrasiyi gerçek dünyadaki bürokrasilerle karşılaştırabilir ve böylece, gerçek dünyadaki bürokrasilerin hangi noktalarda birbirlerinden ayrıldıklarını öğrenebilir ve dolayısıyla, onların işleyiş biçimlerini daha iyi anlayabiliriz. (Benton ve Craib, 2008: 107). Bu şekilde Weber'in üç ayrı ideal tip saptadığı söylenebilir: Birincisi, Protestan etiği ve modern kapitalizm gibi tarihsel örneklerin ideal tipleridir. İkincisi, farklı tarihsel ve kültürel dönemleri karakterize eden bürokrasi ve feodalizm gibi soyut ideal tipler. İdeal tiplerin üçüncü türü, eylem tipleridir; özel bir niteliğin davranışlarının akılcı biçimde yeniden kurulması ile oluşur (Hira, 2000a: 52).

6.4. Anlama (Verstehen)

Weber'in düşünce dünyasında, yöntem bakımından *anlama* açıklamadan da, nedensel çözümlenmeden de önce gelir. Çünkü, açıklamak için önce anlamak gerekir. Açıklamak, bir anlamı olan olgular arasında mantıklı bir bağlantı kurmak demektir. Anlamak, insanların davranışındaki niyetli anlamı bilmek için zihinsel bir iştir; gözlenen davranış ile davranan tarafından verilen anlam arasındaki ilişkiyi anlayarak açıklamaya varılır (Ergun, 2005: 112).

Weber nedensel analize güçlü bir şekilde bağlı olsa da kültür ve toplum bilimlerinde *yorumun* oynadığı rolü sürekli vurgulamaktan asla vazgeçmez. Metodolojik programının bu kısmını nitelenmek için "yorumlayıcı anlama" (Verstehen) ve "yorumlama" (Deuten) terimlerini kullanır; daha ender olarak da "empatik anlama" (nachführend Verstehen'den) söz eder. Aynı zamanda, yorumu daima nedensel analizdeki bir öge olarak görür, "yorumlayıcı açıklama"ya ihtiyaç olduğunu belirtir ve nihai olarak bir "yorumlayıcı sosyoloji"den yana çıkar (Ringer, 2003: 123). Dolayısıyla Weber, 18. Yüzyılda Herder ile başlayıp Alman Tarih Okulu (Tarihçi Okul), Dilthey ve Rickert tarafından ortaklaşa paylaşılan bir görüş olarak, "kültürel olguların bir defalık durumlarını kendi özgüllükleri içinde bireysel bütünlükler olarak anlamak gerektiği" görüşüne bağlıdır (Özlem, 2001: 157).

Weber'e göre, araştırmacı, failin ya da failerin aklından ne geçtiğini; gerçekte nelerin onları o şekilde hareket etmeye sevk ettiğini bilmelidir (Ringer,

2003: 135). Sosyologlar, başkalarının eyleminin anlamlılığını, ya aktörlerin eylemlerine atfettikleri anlamın entelektüel bir kavramasını gerektiren “aklı” anlama veya “eylemin gerçekleştiği duygusal bağlamın” kavranışına atıf yapan “eşduyumsal” anlama yoluyla anlayabilir. Böylece, örneğin sivil görevlilerin gayr-i şahsî mevzuat ve yasalara yönelişinin arkasında yatan motivasyon sosyolog tarafından anlaşılabilir, yakın arkadaşların birbirlerine yönelişinin arkasındaki motivasyonun anlaşılabilir gibi. Bu başarılı ölçüde Weber’e göre eylemin *nedensel* bir açıklaması sağlanır. Böylece gözlenebilir bir faaliyetin arkasındaki muhtemel farklı saikler (motive), buna göre eylemin öznel anlamlılığının değişme tarzı ve eylem konusunda ortaya çıkan anlamlı farklılıklar belirlenmiş olur (Kalberg, 2009: 43).

Weber, anlamının dört türünden bahseder. Doğrudan anlama, açıklayıcı anlama, empatik anlama, rasyonel anlama.

Doğrudan anlama, bir eylemin amaçlanmış anlamının doğrudan doğruya anlaşılması demektir. Örneğin, $2 \times 2 = 4$ yargısının anlamını, bu yargıyı işitir işitmez ya da okur okumaz derhal “anlarız” (düşüncelerin rasyonel doğrudan anlaşılması) ya da kendisini yüz ifadelerinde, nidalarda, irrasyonel hareketlerde tezahür ettiren bir öfke patlamasını doğrudan anlarız (duyguların doğrudan irrasyonel anlaşılması) ya da ağaç kesen birisinin...bir hayvana nişan alan birisinin davranışını doğrudan anlarız (eylemlerin doğrudan rasyonel anlaşılması)(Ringer, 2003: 137).

Weber, üç tür ânında anlamadan söz eder: 1) bir düşüncenin ânında rasyonel olarak anlaşılması (rasyonel ânında anlama); 2) duyguların irrasyonel olarak ânında anlaşılması (irrasyonel/duygusal anlama); 3) eylemin rasyonel olarak ânında anlaşılması.

Açıklayıcı anlama, bir olguyu, bir süreci, bir eylemi motiflerine dayanarak rasyonel olarak anlamaktır. Başka bir deyişle, açıklayıcı anlama, rasyonel (amaçsal/rasyonel ve değersel/rasyonel) ve irrasyonel (duygusal) motiflerin, ancak, kendisi de kuruluşu bakımından rasyonel olan bir bilimsel söylem içinde nedenler olarak anlaşılmasını sağlar (Özlem, 2001: 170).

Örneğin, $2 \times 2 = 4$ yargısını sesleten ya da yazan kişinin, bunu belli bir zaman ve belli bir bağlamda yapmasıyla ilintilendirilen anlamını, söz konusu kişinin yargının “uyduğu” ve böylelikle belli bir anlam kazandığı ekonomik bir hesaplama uğraştığını gördüğümüz taktirde belirecek olan anlamını motivasyonu esas alarak “anlarız”...(motivlerin rasyonel anlaşılması). Ağaç kesme ya da silahla nişan alma eylemini, bu eylemi yapan kişinin bunu ücret karşılığı olarak ya da...eğlence olsun diye (rasyonel olarak) ya da sinir sistemindeki uyarıcılara bilinçdışı bir tepki olarak (irrasyonel olarak) yaptığını bildiğimiz taktirde, yalnızca doğrudan anlamakla kalmayız, aynı zamanda eylemin motivasyonu bakımından anlarız...Son olarak, öfke patlamasını...kıskançlıktan ya da kırılmış bir gururdan kaynaklandığını bildiğimiz taktirde, motivasyon esasında anlarız (duygusal olarak koşullanmış ve dolayısıyla motivasyon bakımından irrasyonel).

Tüm bunlar anlaşılabilir anlam bağıntılarıdır; bunların anlaşılmasını davranışın sergilediği gerçek akışa dair açıklamalar olarak görürüz (Ringer, 2003: 138).

Empatik anlama, diğer insanların duygularının neler olduğunu bildiğimiz ve aynı zamanda benzer duyguları kendimizde denediğimiz zaman gerçekleşebilecek bir anlama türüdür (Keat ve Urry, 1994: 205). İnsanların bir “değer” ve “amaç”a bağlı eylemler kadar olmasa da, bu “değer” ve “amaç”ları ne oranda kendi yaşama deneyimimiz ve yaşantılarımız içerisinde empatiyle duyabiliyorsak, o oranda anlama olanağımız vardır. Ama, kendi yaşama deneyimimize, kendi yaşantılarımıza girmemiş “değer” ve “amaç”ları anlamamız zordur. Örneğin, bireyi bir önemli yönüyle “özgür ve başkalarıyla eşit insan” olarak gören bir Batılı için, Doğu’ya özgü el ve etek öpme eyleminin motiflerini anlamak zor olacaktır. Bir başka deyişle, kendi yaşam deneyimimize, kendi yaşantılarımıza girmemiş “değer” ve “amaç”ları, ancak, Weber’in sözleriyle “kendi duyuşal/duygusal yaşanmışlığımızdan çıkan yönelim noktalarından hareketle” anlaşılır kılabiliriz (Özlem, 2001: 165). Korku, hiddet, hırs, haset, kıskançlık, aşk, hayranlık, gurur, intikam isteği, sadakat, teslimiyet ve ihtirasın her türü gibi hissi tutumlara ve (bir gayeye bilinçli olarak yönelmiş davranışlara nispetle) akıldışı olan davranışlara ne kadar açık olursak bunları daha sarıh bir şekilde hissedebilme imkânımız da o derece artmaktadır. Lakin her halükarda, bu hissi tutumların yoğunluk derecesi bizim gücümüzü aşsa bile, bunları kendimiz yaşamış gibi hissederek anlamaya ve davranışın, istikameti ve kullanılan vasıtalar üzerindeki belirleyici tesirini zihnen ortaya çıkarmaya çalışmalıyız (Weber, 2011b: 18).

Son olarak Weber’in metodolojisinde *anlamanın rasyonelliği* vurgulanır ve hatta onun metodolojisinde, yorumcuların, anlamaya çalıştıkları eylemlerin ve inançların “rasyonel” olduğunu varsayarak işe başlamaları gerektiğini bildiren düsturdan daha merkezi bir öge yoktur (Ringer, 2003: 129). Weber rasyonel eylem hakkında iki önemli örnek verir. İlki, mantıksal veya matematiksel bir tezin ileri sürülmesi örneğidir. Burada sonucun, öncüllerden tümdengelsel olarak çıktığını görebiliriz. İkinci örnek, belirli bir hedefin elde edilmesinde en etkili aracın seçimiyle ilgili eylemdir. Her iki olayda da “rasyonel anlama”ya sahip olduğumuz söylenebilir. Weber için “rasyonel anlama” diğer formel ilişkilerin rasyonalitesini veya geçerliliğini tanımamız halinde söz konusudur. Weber, bazen rasyonel anlamanın diğer tiplerden daha “emin” olduğunu ifade eder (Keat ve Urry, 1994: 175)

6.5. Değer Tarafsızlığı ve Nesnellik

Weber’in değerler ile sosyal bilim arası ilişki konusundaki görüşünün altı temel ögesi şöyle özetlenebilir: İlki, değer yargıları, ki Weber bunları fenomenlerin değerlendirilmesi olarak tanımlar. Bunlar olgusal önermelerden mantıksal olarak çıkarılamazlar. Buna göre, sosyal bilimlerdeki olgusal betimlemeler ve açıklamalarla ilgilenirler, herhangi bir değer yargısının doğruluk ve yanlışlığı ileri sürülemez. İkincisi, sosyal bilimciler, gerek

yazılarında gerek öğrettiklerinde, değer yargıları koymamalıdır. Weber, bunun, kendisinin bir değer yargısı olduğunu vurgular. Üçüncüsü, sosyal bilimciler kendilerini zorunlu olarak doğruluk, nesnellik gibi bilimsel değerlere adanmışlardır. Dördüncüsü, diğer insanların değerlerini incelemek önemlidir. Zira bunlar çoğu kez insanların eylemlerinin önemli nedensel belirleyicileridir. Ve sosyal bilimcinin çalışmalarını, kendi değerlerinin konuyu çarpıtmasına imkân vermeksizin yürütmesi, olanaklıdır. Beşincisi, karşımızdaki sonsuz sayıdaki karmaşık somut gerçeklikten, soruşturma amacıyla bazı objeler seçmek zorundayızdır. Ama objeleri değer ilgilerine göre seçmek, ya seçilmiş objeler hakkında ya da onların ilişkili olduğu değerler hakkında olumlu değer yargılarında bulunacağımız anlamına gelmez. Altıncısı, bir kez bu seçim yapıldıktan sonra, bilimsel soruşturma içinde artık, değer-ilgisi ile değer-yargılarının pek bir işlevi kalmaz. Nedensel açıklama süreci, kesinlikle nesnel bilimsel iddia ve kanıtların kuralları tarafından yönlendirilmelidir ve yönlendirilebilir (Keat ve Urry, 240).

Bu çok yönlü tavrın iki önemli kavramı değer yargısı ve değer ilişkisidir. Değer yargısı kavramının anlaşılması kolaydır. Özgürlüğün temel bir şey olduğunu düşünen, söz ve düşünce özgürlüğünün temel bir değeri olduğunu belirten yurttaş, içinde kişiliğini ortaya koyduğu bir yargıyı dile getirir. Bir başka kişi bu yargıyı kabul etmemekte ve söz söyleme özgürlüğünün büyük bir önemi olmadığını düşünmekte özgürdür. Değer yargıları kişisel ve öznedir. Herkes özgürlüğü olumlu ya da olumsuz, birincil ya da ikincil bir değer olarak, her şeyden önce korunması gereken ya da bir başka düşünceye bağımlı kılınabilir ya da kurban edilebilir değer olarak düşünme hakkına sahiptir. Buna karşılık değer ilişkisi formülü şu anlama gelir: Siyaset sosyologu, özgürlüğü, tarihsel öznelerin uğrunda çalıştıkları bir amaç gibi, insanlar ve partiler arasında anlaşmazlıklar ya da çatışmalar gibi düşünecek ve geçmişin siyasal gerçekliğini onu özgürlük değeri ile ilişkiye sokarak inceleyecektir. Özgürlük değeri siyaset sosyologu için bir başvuru merkezidir, o, buna bağlı olduğunu açıklamak zorunda değildir. Sosyolog için özgürlük değerinin, incelenecek gerçekliğin bir kısmı ile uğraşmaya yardım edecek kavramlardan biri olması yeterlidir (Aron, 2010: 359).

Weber araştırma sürecinde değerlerin özel bir yeri olsa da araştırma verilerinin toplanması sırasında değerlerin göz ardı edilmesi gerektiğini söylemektedir (Hira, 2000a: 55). Weber'e göre, araştırmacılar, araştırma sürecinde, mümkün olduğu kadar ideolojik tercihlerini, kişisel değerlerini, zevk ve nefretlerini bir kenara bırakmak ve dürüst ve tarafsız olarak kalmak için azamî çabayı göstermek zorundadırlar. Tarafsız gözlem, ölçüm, mukayese ve kaynakların değerlendirilmesi kadar net araştırma standartları, sosyal bilimcilerin yerleşik ideali olmalıdır. Araştırma konusu grupların değer, alışkanlık ve davranışları kendilerine itici geldiğinde bile araştırmacılar bu ideale sadık kalmalıdır (Kalberg, 2009: 43).

7. Sonuç

Günümüzde “bilim”in ve “bilimsel etkinlikler”in paradigma kavramından bağımsız olduğunu iddia etmek neredeyse imkânsızdır. Çünkü her bilimsel etkinlik, birtakım ontolojik, epistemolojik ve metodolojik sayılıtlardan hareketle gerçekleştirilmektedir. Bu sayılıtlar da paradigma kavramını oluşturmaktadır. Zaten bilimsel etkinlik herhangi bir paradigmaya dayanmamış olsaydı, bilimsel çalışmalar başlangıç aşamasındaki olgu biriktirme işlemiyle sınırlı kalır, bu olgular da belli bir bilimin gelişmesine hizmet edecekleri yerde, büyük bir karmaşa oluşturmaktan başka bir işe yaramazlardı. Dolayısıyla paradigma, bilimin varlığı ve gelişimi için zorunlu koşuldur.

Sosyal bilimlerde iki tür paradigma söz konusu edilmektedir: Pozitivist/açıklayıcı paradigma ve anlayıcı/yorumlayıcı paradigma. Pozitivist/açıklayıcı paradigmaya göre, doğa bilimlerinde geçerli olan “gerçeklik/evren, vardır ve duyu verileriyle *bilinebilir*; evrende *düzen* ve *hiyerarşi* vardır; *mekanik* bir işleyiş nedeniyle *determinizm* vardır ve bilimin görevi, gözlem/deney yoluyla evrensel doğa yasalarını bulup onların işleyişini tespit etmektir” şeklindeki kabuller, sosyal bilimler için de geçerlidir. Sosyal bilimlerde de bu özellikler aranmalıdır. Doğa bilimleriyle uyumlu pozitivist *sosyal* bilim paradigmasına göre, insanın dışında işte-orada-verili bir toplum vardır; toplumda *düzen* ve *hiyerarşi* vardır; tam olarak mekanik olmasa da toplumsal işleyişte büyük ölçüde *determinizm* vardır ve bilimin görevi, *gözlem* ve *empirik* veriler yoluyla o toplumun işleyiş *kanunlarını* (toplumsal yasaları) bulup onların işleyişini tespit etmektir.

Anlayıcı/yorumlayıcı paradigmaya göre ise, konusu insan ve kültür olan sosyal bilimler için, doğa bilimlerinin kabulleri bağlayıcı değildir. Bilimin konusu olan toplumsal ve kültürel olaylar/fenomenler *tarihseldir*, toplumsal *özneler* vasıtasıyla *inşa* edilmiştir. Dolayısıyla toplumsal hayatta, determinasyon değil, (olumsal) *nedensellik*, *olasılık* ve *rastlantı* söz konusudur. Bilimin görevi ise, toplumsal aktörlerin kendi hayatları ve eylemleri ile ilgili *yorumlarını* doğru olarak *anlamaktır*. Böylece *aktör-eylem* ilişkisinin *bireysel* ve *toplumsal* bilgisi kazanılmış olacaktır. Bu bilgiler çerçevesinde Max Weber'in metodolojisini şöyle özetleyebiliriz:

1. *Weber her -iki paradigmadan etkilenmekle beraber- ne tam olarak pozitivist ne de idealist olarak nitelendirilemez. Weber, gerek teorik gerek uygulamaya dönük çalışmalarıyla ortaya koyduğu sosyoloji anlayışında, bu paradigmalardan herhangi birini esas almamış, her iki paradigmanın zayıf yönlerini kendi oluşturduğu kavramlarla kapatmaya çalışmış ve sonuçta da bu paradigmalarla ilişkili ama farklı, kendine özgü bir metodoloji geliştirmiştir.*

2. *Weber, pozitivist/açıklayıcı paradigmaya karşı tutumunda genellikle “olumsuz ve eleştirel” olmakla birlikte, onun “genelleştirilebilir” ve “empirik” bilgi hedefini benimsemiştir.*

Weber pozitivist paradigmayı, “determinist” ve “yasacı” yapısından dolayı eleştirmektedir. Çünkü Weber’e göre, insanlar, tarihsel/toplumsal/kültürel dünyanın içinde yaşarlar, dolayısıyla bu dünyanın anlaşılma yöntemi “genel yasalardan tümdengelim yoluyla çıkarımlar yapmak” olmamalıdır. Weber, insan eylemlerinde ve toplumsal hayatta *düzen* ve *nedensellik* olduğunu kabul eder, ancak “yasa”yı reddeder.

Weber, pozitivistin “bilimde nesnellığın ancak empirik olgulara dayanılarak sağlanabileceği” şeklindeki görüşünü benimser. Bu nedenle de, *bilimde olgusal denetlenebilirlik* ilkesini sık sık vurgular. Ayrıca, bilimsel bilginin “genelleştirilebilir” olması gerektiğine inanması da onu, pozitivist paradigmaya yaklaştırmaktadır.

3. *Weber, anlayıcı/yorumlayıcı paradigmaya karşı tutumunda genellikle “olumlu” olmakla birlikte, onu, “empirik denetlenebilirliğin eksikliği nedeniyle bilim dışı kalma” tehlikesinden dolayı eleştirmiştir.*

Weber’in anlayıcı/yorumlayıcı paradigmaya yakınlığı, pozitivistle olan yakınlığından daha barizdir. Çünkü birçok sosyolog onu, “anlama/yorumlama” yöntemini sosyolojiye uygulamasından dolayı, “yorumlayıcı sosyoloji”nin kurucusu olarak görür. Kendisi de kendi sosyolojisini “anlamacı” ya da “yorumcu” olarak isimlendirmiştir. Onun metodolojisinde, anlayıcı/yorumlayıcı gelenekten esinlenilerek oluşturulmuş birçok kavram vardır: “Anlama”, “yorumlama”, “niyet”, “motiv”, “değer”, “bağlam” vb.

Weber, anlayıcı yorumlayıcı paradigmayı, “psikolojizm”e kayma tehlikesi içermesinden dolayı eleştirir. Weber, Dilthey’in önerdiği anlamda bir “sezgici” ve “içe bakışçı” *anlamayı* olgusal olarak denetlenebilirliğe imkân sağlamadığı için reddetmiştir. Bu yüzden de “sosyolojik anlama” ile “psikolojik anlamayı” birbirinden ayırarak, “sosyolojik anlama”yı tekrar tanımlamıştır.

4. *Weber, kendi özgün metodolojisini oluşturmuştur.* Onun metodolojisinin temel özellikleri ise şunlardır:

▪ Sosyolojinin araştırma nesnesi, her türlü insan eylemi değil, “öznel bir anlam”a bağlı olarak oluşturulmuş eylemdir.

▪ Toplumsal hayatta *belirlenimci* “yasa”lar değil, *olumsal* “nedensellik” söz konusudur. Toplumsal olayları/fenomenleri oluşturan sebepleri kavramak gerekir. Toplumsal eylemlerin “motiv”leri, diğer bir ifadeyle, tekil örnek olaylarda kişileri harekete geçiren şeyin ne olduğunu belirlemeye çalışmak gerekir.

▪ Sosyolojinin inceleme nesnesi her türlü insan eylemi değil, *öznel bir anlamla* bağlı olarak gerçekleştirilmiş insan eylemidir. Dört tür davranış tipi vardır: *Amaçla ilgili akılcı* davranış, bir *değerle* ilişkili *akılcı* davranış, *duygusal* ya da *heyecana* bağlı davranış ve *geleneksel* davranış.

▪ Toplumsal eylemler ile anlamlar arasındaki bağıntıların kurulması ve genelleştirilebilir bilginin elde edilmesi *ideal tip* kavramları vasıtasıyla

olacaktır. Hayali olarak tasarlanmış olan ideal tipler, iç bağlantılarıyla, nedenleriyle ve önemleriyle somut kültürel olay ve fenomenler hakkında bilgi edinmemizi sağlarlar.

▪ İnsanın eylemleri “motivasyonel” olduğuna göre sosyologlar, toplumsal aktörlerin eylemlerine yükledikleri *anlamları* “açıklayarak” “anlamalı”dır. Dört tür anlamadan söz edilebilir: “doğrudan/ânında anlama”, “açıklayıcı anlama”, “empatik anlama” ve “rasyonel anlama”.

▪ “Değer yargısı ve değer ilişkisi” ayrımı yapılmamıştır. Araştırmacı kendi değer yargılarını çalışmasına yansıtılmamalıdır, ancak konu seçimi bu kapsama girmez. Diğer taraftan toplumsal olay ve fenomenler, tarihsel ve toplumsal “özne”ler tarafından gerçekleştirildikleri için, toplumsal eyleyenlerin “değer” ve “amaçları” ile ilişkili olarak anlaşılmalı çalışılmalıdır.

Sonuç olarak, Max Weber'in, pozitivist/açıklayıcı paradigmaya yaklaşımında genellikle “olumsuz ve eleştirel” olup, onu yalnızca “genelleştirilebilir” ve “empirik” bilgiye ulaşmak istemesi noktasında olumsuzluğu; anlayıcı/yorumlayıcı paradigmaya karşı tutumunda ise genellikle “olumlayıcı” olup, “onun felsefi duruşunu ve kavramlarını” çoğunlukla kendi metodolojisine katması ve onu yalnızca, “olgusal denetlenebilirliğin yetersizliği noktasında” eleştirmesinden yola çıkarak diyebiliriz ki, Weber, anlayıcı/yorumlayıcı paradigmanın dairesi içindedir ancak o bu dairenin pasif bir elemanı değildir. O, bu daireyi anlayıcı/yorumlayıcı paradigma lehine genişletmekle birlikte, pozitivist paradigmanın dairesine de yaklaştırmaya çalışmış, bu çabası neticesinde de kendi orijinal metodolojisini inşa ederek sosyal bilimler metodolojisinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Kaynakça

- AKPOLAT, Yıldız, (2007). “Durkheim'dan Giddens'a Pozitivist Sosyoloji”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, X(2), ss.53-87.
- ARON, Raymond, (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, Çev. Korkmaz Alemdar, 8. Baskı, İstanbul, Kırmızı Yayınları.
- BENTON Ted, CRAİB Lan, (2008). *Sosyal Bilim Felsefesi*, Çev. Ümit Tatlıcan-Berivan Binay, İstanbul, Sentez Yayınevi.
- BİRAND, Kâmiran,(1998). *Kâmiran Birand Külliyyatı*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- ÇİFTÇİ, Adil (2003a), *Nasıl Bir Sosyal Bilim*, Ankara, Kitâbiyât Yayınları.
- DİKEÇLİGİL, Beylü, (2009). “Sosyal Bilimler Epistemolojisinde Sorunların Kaynağı: Ontolojiyi Unutmak”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt:1-3 Sayı:1-6, ss.47-67.
- ERGUN, Doğan, (2005). *Sosyoloji ve Tarih*, 4. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi.

- FREUND, Julien, (2010). "Max Weber Zamanında Alman Sosyolojisi", Çev. Kubilay Tuncer, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Editörler: Tom Bottomore, Robert Nisbet, (Yayına Hazırlayanlar: Mete Tunçay, Aydın Uğur), 2. Baskı, İstanbul, Kırmızı Yayınları.
- FREYER, Hans, (1968). *İçtimai Nazariyeler Tarihi*, Çev. Tahir Çağatay, 2. Baskı, Ankara, Ayyıldız Matbaası.
- HİRA, İsmail, (2000a). "Max Weber'in Yöntem Anlayışı", *Bilgi Dergisi*, (2), ss.45-58.
- HİRA, İsmail, (2000b). "Yasa Koyucu Tasarımdan Yorumcu Tasarıma", *Bilgi Dergisi*, (3), ss.81-96
- KEAT Russel, Urry John (1994). *Bilim Olarak Sosyal Teori*, Çev. Nilgün Çelebi, Ankara, İmge Kitabevi.
- KALBERG, Stephen (2009). *Max Weber'i Anlamak*, Çev. Bedri Gencer, Ankara, Lotus Yayınevi.
- KUHN, Thomas S., (2008). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, 8. Baskı, İstanbul, Kırmızı Yayınları.
- KUŞ, Elif, (2007a). *Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri*, 2.baskı, Ankara. Anı yayınları.
- KUŞ, Elif, (2007b). "Sosyal Bilim Metodolojisinde Paradigma Dönüşümü ve Psikolojide Nitel Araştırma", *Türk Psikoloji Yazıları*, 10 (20), ss. 19-41.
- NEUMAN, W. Lawrence (2007). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*, Çev. Sedef Özge, İstanbul, Yayınodası Yayıncılık.
- ÖZLEM, Doğan, (2000). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, 4.Baskı, İstanbul, İnkılâp yayınları.
- ÖZLEM, Doğan, (2001). *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji*, 3. Baskı, İstanbul, İnkılâp Yayınları.
- PUNCH Keith F., (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş*, Çev. Dırsun Bayrak, H. Bader Arslan- Zeynep Akyüz, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- RİNGER, Fritz (2003). *Weber'in Metodolojisi*, Çev. Mehmet Küçük, Ankara, Doğu Batı Yayınları.
- RUSSEL, Keat, URRY, John, (1994). *Bilim Olarak Sosyal Teori*, Çev. Nilgün Çelebi, Ankara, İmge Kitabevi.
- TAŞ, Kemalettin (2011). *Sosyal Bilim Paradigmaları Açısından Sosyolojik Metodoloji*, Isparta, Hondu Kitabevi.
- WEBER, Max, (2011a). *Sosyoloji Yazıları*, Çev. Taha Parla, İstanbul, Deniz Yayınları.
- WEBER, Max, (2011b). *Sosyolojinin Temel Kavramları*, Çev. Medeni Beyaztaş, İstanbul, Yarın Yayınları.